

Mef'ûlü Maah ve Kur'an-ı Kerim'deki Anlam Analizi

Öz: Arap dili cümle yapısında mukayyed kapsamında değerlendirilen mef'ûlü maah, atıf yapılması lafzen ve manen doğru olmayan, (مع) manasında, maiyyet vâvidan sonra gelen mansûb, müfred ve fazlalık (فُضْلَةٌ) isimdir. Bir kelimenin mef'ûlü maah olması için amilinden sonra gelmesi, öncesinde bir cümle olması, öncesindeki vâv (و) harfinin (مع) manasında olması ve mef'ûlü maahın cümleye eklenen fazlalık (فُضْلَةٌ) bir isim olması gerekir. Vâvdan sonra gelen mahallen ya da lafzen mansûb bir kelimenin ma'tûf olma ihtimali de vardır. Bu durumda söz konusu kelimenin manevî ve sinâî yapısına göre mef'ûlü maah mı yoksa ma'tûf mu olduğu belirlenir. Mef'ûlü maah üslubu Kur'an-ı Kerim'de kullanılmıştır. Nahivciler mef'ûlü maahın Kur'an'da kesin olarak gelmediğini, mef'ûlü maah olarak tespit edilen mansûb kelimelerin başka şeylere de muhtemel olduğunu ifade etmişlerdir. Bir ayette vâvdan sonraki mansûb kelimenin mef'ûlü maah olarak değerlendirilmesi durumunda, buradaki vâv, kelimeye *birliktelik/beraberlik* anlamı katar ve ayete buna göre meal verilir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili, Nahiv, Mef'ûlü maah, Kur'an-ı Kerim, Atıf, Vâv.

Ramazan
MEŞE

Maf'ul Maah and Its Meaning Analysis in The Qur'ân

Abstract: In the Arabic language sentence structure, mef'ûlü maah, considered within the scope of muqayyad, is mansûb, mufred and extra (فُضْلَةٌ) noun that comes after waw al-maiyyah in the sense of مع (together) and that referring it literally and semantically is incorrect. In order for a word to be a mef'ûlü maah, it should meet the following requirements: (a) it should be following its âmîl; (b) it should be followed by a sentence; (c) the letter wâw (و) prior to it should be in the sense of letter مع; (d) it should be an extra (فُضْلَةٌ) noun added to the sentence. There is a possibility that a mansûb word (a mahalli or lafzi one) coming after the letter wâw to be ma'tûf. In this case, according to the semantic and synthetic structure of the word in question, it is determined whether it is to be mef'ûlü maah or ma'tûf. The method of *mef'ûlü maah* is used in the Quran. The scholars of Nahiv have stated that this method does not occur in the Qur'an for certain, and that the *mansûb* words determined as to be *mef'ûlü maah* are also possibly occur in some other things. In the case that the *mansûb* word after the letter wâw evaluated as *mef'ûlü maah*, the letter wâw here gives the sense of togetherness to the word and the verse is interpreted accordingly.

Keywords: Arabic Language, Nahiv, Mef'ûlü maah, The Qur'an, 'Atf, Wâw.

Giriş

Arap dilinde cümle en temelde mutlak ve mukayyed olarak iki kısma ayrılır. Mutlak, cümlenin müsned ve müsned ileyh ile tamamlanmasıdır. Yani cümlenin özne ve yüklemden oluşmasına denir. Mukayyed ise cümlenin müsned ve müsned ileyh ile tamamlanmayıp, tevâbî', fasl zamiri, nevâsıh, şart edatları, nefy edatları, mefûller, hâl ve temyiz gibi başka öğelere de ihtiyaç duymasıdır.¹ Bu öğeler cümlede temel olmamakla birlikte anlamın tamamlanmasına yardımcı olurlar ve murad edilen anlamın muhatap tarafından anlaşılmasına katkı sağlarlar. Arap cümle yapısında bu öğelere fadl/kayd (فضلة) denir.² Bazen bu fadl/kayd olan kelimenin cümleden atılması anlamın bozulmasına sebep olabilir. Örneğin وَمَا خَلَقْنَا وَلَا عِبْرَانَ (السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا لَا عِبْرَانَ) "Biz yeri, göğü ve ikisinin arasında olanı eğlence olsun diye yaratmadık"³ ayetinde hâl olan (لَا عِبْرَانَ) kelimesinin hafz edilmesi durumunda cümle "Biz yeri, göğü ve ikisinin arasındaki yaratmadık" gibi yanlış bir anlama sebep olur. Nitekim Arap dilbilimcileri, cümlede fadl/kayd olan öğelerin artması ile cümlenin de anlaşılabilirliğinin artacağını söylemişlerdir.⁴

Mefûller de mukayyed kapsamında değerlendirilir. Cümlede fiilin gerçekleşme şeklini (mefûlü mutlak), yöneldiği kişiyi ya da nesneyi (mefûlü bih), sebebini (mefûlü lieclih), yerini, zamanını (mefûlü fih) ve faile fiilde eşlik ettiğini (mefûlü maah) bildiren kelimelere genel olarak mefûl denir.⁵ Bir başka deyişle mefûl, fiilin işlediği işten etkilenen, fiilin gerçekleşme yerini ve zamanını açıklayan, fiilin niçin gerçekleştiğini belirten, fiilin kiminle beraber gerçekleştiği açıklayan, fiilin çeşidini belirten, fiile açıklık getiren ve fiili pekiştiren bütün ma'mûl kelimelere denir.⁶ Dilimizde de nesne, dolaylı tümleç, zarf tümleci gibi öğelere karşılık gelir.

Mefûllerin sayısı konusunda nahivciler arasında ihtilaf vardır. Ebû Hayyân (ö. 745/1344), Basralılara göre mefûllerin beş adet olduğunu ve bunun aksine Kufe-liler ve onlara tabi olanlar ise mefûl olarak sadece mefûlü bihi tanıdıklarını söy-

- 1 Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâga*, thk. Yusûf es-Sümeily, (Beyrut: Mektebetü'l-'Asriyye, ts.), 1: 141.
- 2 Bkz. Ebû Saïd el-Hasan b. Abdillâh b. Merzûbân es-Sîrâfî, *Şerhu Kitâbi Sibeveyhi*, thk. Ahmed Hasan el-Medhelî ve Ali Seyyid Ali, (Beyrut: Dâru'l-Kutûbî'l-İlmiyye, 2008), 1: 425.
- 3 Enbiyâ, 21/16.
- 4 Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâga*, 1: 141.
- 5 R. Resul Sevinç, *Arapça'da Cümle Yapısı* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2011), 165.
- 6 Muḥammed Samîr Necîb el-Lubedî, *Mu'cemü mustalahâtî'n-Nahviyye ve's-Sarfiyye* (Beyrut: Daru'l-Furkân, 1985), 176.

lemiştir.⁷ Ancak en râcih görüşe göre beş tane mefûl vardır. Bunlar mefûlü bih, mefûlü fih, mefûlü mutlak, mefûlü lieclih ve mefûlü maahtır.⁸

Bu çalışmamızda öncelikle genel hatlarıyla bir nahiv üslubu olan mefûlü maahı tanıtaacağız. Daha sonra Kur'an'da mefûlü maah olan ayetlerden bir kısmını ele alıp mefûlü maahın bu ayetlerdeki kullanımına değinip, bu ayetlerdeki mefûlü maahların anlam analizleri üzerinde duracağız.

1. Mefûlü Maah

Mefûlü maah (المفعول معه), en genel anlamda, atıf yapılması lafzen ve manen doğru olmayan, (مع) manasında, (و)dan⁹ sonra gelen mansûb, müfred isme denir.¹⁰ Mutlaka (و)dan ve lâzım fiilden sonra gelmesi gerekir.¹¹ Tanımda "atıf yapılması lafzen ve manen mümkün olmayan" şeklinde bir kayıt düşülmesi şüphesiz maiyyet vâvî ile atıf vâvinin çok karıştırılmasından kaynaklanır. Anlam olarak *birlikte-liğe/beraberliğe* (المحاصبة) delalet eder. Yani vâvdan sonraki isimle önceki ismin gerçekleştirdikleri fiilde zaman ve mekân birlikteliğinin olduğunu gösterir. Bir başka deyişle mefûlü maah, bir fiil cümlesinde fiilin gerçekleşmesi esnasında fâile eşlik eden isimdir. Ayrıca mefûlü maah cümleye eklenen fazlalık (فَضْلَةٌ) isimdir¹²

- 7 Bkz. Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelûsî, *İrtisâfû'd-darab min lisâni'l-'Arab*, thk. Recep Osman Muhammed, (Kahire: Mektebetü'l-Hânicî, 1998), 1: 1351; Muhammed Ahmed Hûdayr, *Kadâyâ'l-mef'ûl bihi 'inde'n-nuḥatî'l-'Arab* (Mısır: Mektebetü'l-Ence-lü'l-Mısıryye, 2003), 28.
- 8 Ebû Bekr Muhammed b. es-Serî Sehl İbnü's-Serrâc, *el-Uṣûl fi'n-nahv*, thk. 'Abdülhuseyn Fetlî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1996), 1: 159.
- 9 Bu vâv (و) harfine *maiyyet* (beraberlik) vâvî denir.
- 10 Bkz. Ebû Bişr 'Amr b. Osman b. Kaḅber Sibeveyhi, *el-Kitâb*, thk. 'Abdusselâm Muhammed Hârûn, (Kahire: Mektebetü'l-Hânicî, 1988), 1: 297; İbnü's-Serrâc, *el-Uṣûl fi'n-nahv*, 1: 209; Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Mufassal fi sin'ati'l-i'râb*, thk. Alî Bû Mulhim, (Beyrut: Mektebetü'l-Hilâl, 1993), 83; Ebû Muhammed Cemâlüddîn b. Hişâm el-Ensârî, *Şerhu katri'n-nedâ ve belli's-sadâ*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1963), 258; Hâlid b. 'Abdullah el-Ezherî, *Şerhu't-tasrih 'ala't-tavdih*, thk. Muhammed Bâsîl 'Uyûnu's-Suûd, (Beyrut: Dâru'l-Kutübi'l-İlmiyye, 2000), 1: 528.
- 11 Ebü'l-Bekâ Muvaffakuddîn Yaîş b. Alî b. Yaîş b. Muhammed el-Esedî el-Halebî, *Şerhu'l-mufassal li'z-Zemahşerî*, thk. Emîl Bedî' Ya'kûb, (Beyrut: Dâru'l-Kutübi'l-İlmiyye, 2001), 1: 439.
- 12 Ebû Abdillâh Cemâlüddîn Muhammed b. Abdillâh b. Mâlik et-Tâi el-Endelûsî el-Ceyyânî, *Şerhu'l-kâfiyetü's-şâfiye*, thk. Abdülmün'im Ahmed Herîdî, (Mekke: Merkezü'l-Bahsî'l-İlmî ve İhyâu't-Türâsî'l-İslâmî, 1982), 2: 687; Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelûsî, *et-Teyzil ve't-tekmil fi şerhi kitâbi'l-teshîl*, thk. Hasan Hindâvî, (Riyâd: Dâru Kunûzi İşbilye, 2009), 8: 101; Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi* (Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1974), 2: 305; Mustafa b. Muhammed Selîm el-Ğalayînî, *Câmiu'd-durûsi'l-'Arabiyye* (Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 1993), 3: 72.

ve müfred kelimedir.¹³ Mesela (مَشَيْتُ وَالنَّهْرَ) “Nehir boyunca yürüdüm” denildiğinde (النَّهْرَ) kelimesi müfred mansûb olup mefûlü maahtır.

Yine (مَا صَنَعْتَ وَبَكَرًا) “Bekir ile beraber ne yaptınız?” cümlesinde vâv (مع), (و) manasındadır. Atıf yapılması doğru değildir. Çünkü merfû muttasıl zamir üzerine atıf yapılabilmesi için, önce o zamirin merfû munfasıl zamirle tekit edilmesi veya arada bir fasılanın bulunması gerekir.¹⁴ Yani atıf halinde; (مَا صَنَعْتَ أَنْتَ وَبَكَرًا) “Sen ve Bekir ne yaptınız” şeklinde olması gerekir. Bundan dolayı (بَكَرًا) kelimesi mefûlü maahtır.

(سِرْتٌ وَالْبَيْتَ) “Nil boyunca yürüdüm” örneğinde ise yine vâv (مع), (و) manasındadır ve vâvdan sonra gelen kelime mefûlü maahtır. Bu örnekte vâvdan sonra gelen kelimenin atıf yapılması anlam bakımından mümkün değildir. Çünkü (و), atıf harfi kabul edilirse, anlam “Ben ve Nil yürüdük” şeklinde mefhumu yansıtmaz. Zira Nil’in yürümesi mümkün değildir. Ancak (اِشْتَرَكَ حَالِدٌ وَزَيْدٌ) “Halit ve Zeyd katıldı” denildiği zaman vâvdan sonra gelen isim (زَيْدٌ), Halit (حَالِدٌ) ismine atfedilir. Mefûlü maah olması lafzen ve manen mümkün değildir. Lafzen mümkün değildir, çünkü mefûller cümlede fazlalık (فَضْلَةٌ) iken burada vâvdan sonraki isim (زَيْدٌ) cümlede aslidir (عُمْدَةٌ). Manen mümkün değildir, çünkü mefûlü maah *birlikteliğe/beraberliğe* delalet ederken; (اِشْتَرَكَ حَالِدٌ وَزَيْدٌ) cümlesinin fiili, *ortaklığa* (اِشْتِرَاكًا) delalet eder.

Nahivciler arasında mefûlü maahın belli bir kurala mı bağlı (kıyâsi) olduğu veya kulaktan duyma (simâ) yoluyla mı bileneceği tartışma konusu olmuştur. Ancak burada konunun uzaması için bu tartışmalara işaret etmekle yetineceğiz.¹⁵

2. Mefûlü Maahın Gerçekleşme Şartları

Mefûlü maahın gerçekleşme şartları şunlardır:

- 13 Müfredten maksat vâvdan sonra cümle ve benzerlerinin olmamasıdır. Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 2: 306.
- 14 Mehmet Talû, *Sarf ve Nahiv İlmi* (İstanbul: Tereke Yayınları, 2012), 3: 203.
- 15 Bu tartışmalar için bkz. Ebû'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî İbnü'l-Esîr, *el-Bedî' fi ilmi'l-Arabiyye*, thk. Fethî Ahmed Aliyüddîn, (Mekke: Camia'tü Ümmü'l-Kurâ, 1999), 1: 175; Ebû Hayyân el-Endelûsi, *et-Tezyil ve't-tekmil*, 8: 144-145; Ebû Muhammed Bahâüddîn Abdullah b. Abdîrahmân b. Abdillâh b. Akîl el-Hemedânî, *el-Musâ'id 'alâ teshîli'l-fevâid*, thk. Muhammed Kâmil Berekât, (Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1980), 1: 547; Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem'ü'l-hevâmi' fi şerhi cem'î'l-cevâmi'*, thk. Abdulhamîd el-Hindâvî, (Mısır: Mektebetü'l-Tevfikîyye, ts.), 2: 237.

1. Mefûlü maahın cümleye eklenen fazlalık (فَضْلَةٌ) bir isim olması gerekir.¹⁶ Yani mefûlü maah olmadan da cümlenin anlam bakımından eksik olmaması gerekir. Mesela (طَلُوعَ الشَّمْسِ) *"Zeyd, güneşin doğmasıyla kalktı"* örneğinde (طَلُوعَ الشَّمْسِ) tamlaması mefûlü maaktır. Çünkü Zeyd, kalkma işini güneşin doğması ile beraber yapmıştır. Burada mefûlü maah olan (طَلُوعَ الشَّمْسِ) tamlaması olmasa da, bu cümle tek başına (قَامَ ذَيْدٌ) *"Zeyd kalktı"* olarak bir anlam ifade edecektir. O hâlde (طَلُوعَ الشَّمْسِ) ifadesi bu cümlede fazlalıktır. Ancak (اشْتَرَكَ سَعِيدٌ وَحَلِيلٌ) *"Said ve Halil ortak oldu"* cümlesinde vâdan sonra gelen kelimeye fazlalık diyemeyiz. Çünkü Said, kendi kendine ortak olamaz. Dolayısıyla Halil, bu cümlenin asıl öğelerindendir ve ma'tûf olur. Burada kullanılan (و) harfi de atıf vâvidir.

2. Öncesinde bir cümle olması gerekir. Eğer öncesinde cümle gelmezse atıf yapılmış olur.¹⁷ (كُلُّ أَمْرٍ وَسَأْنُهُ) *"Herkesi kendi hâline bırak"* örneğinde vâdan sonra gelen (سَأْنُهُ) kelimesi ma'tûftur. (كُلُّ) kelimesi mübteda, (أَمْرٍ) kelimesi muzâfun ileyh, (سَأْنُهُ) kelimesi ise muzâfa ma'tûftur. Cümlenin haberi ise vücûben mahzûfur. Bu cümlenin hazifsiz takdiri ise (كُلُّ أَمْرٍ وَسَأْنُهُ مُفْتَرٍ تَان) şeklindedir.

3. Mefûlü maahtan önce gelen vâv (و) harfinin, (مع) manasında, maiyyet vâvı olması gerekir.¹⁸ (جَاءَ خَالِدٌ وَسَعِيدٌ قَبْلَهُ أَوْ بَعْدَهُ) *"Halit geldi, Said öncesinde ya da sonrasında geldi"* örneğindeki vâv, (مع) manasında maiyyet vâvı değildir. Çünkü Halit, Said'den ya önce gelmiştir ya da sonra gelmiştir. Eğer buradaki vâva maiyyet denilirse cümle, *"Halit, Said ile beraber öncesinde/sonrasında geldi"* şekilde yanlış bir anlam kazanır.

4. Mefûlü maahın amilinden sonra gelmesi gerekir.¹⁹ (مَشَى الرَّجُلُ وَالْحَدِيقَةَ) örneğinde mefûlü maah olan (الْحَدِيقَةَ) kelimesinin (مَشَى) fiilinden önce gelmesi düşünülemez.

Daha önce bahsettiğimiz gibi mefûlü maahtan önceki vâva, maiyyet vâvı denir. Maiyyet vâvı dışında Arapçada yirmiyeye yakın vâv çeşidi vardır.²⁰ Cümlede geçen

16 el-Ğalayîni, *Câmiu'd-durûsi'l-'Arabiyye*, 3: 72; Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, 2: 309.

17 el-Ğalayîni, *Câmiu'd-durûsi'l-'Arabiyye*, 3: 73.

18 el-Ğalayîni, *Câmiu'd-durûsi'l-'Arabiyye*, 3: 73.

19 Ebû'l-Bekâ Muhibbüddîn Abdullah b. el-Hüseyn el-Ukberî, *el-Lübâb fi 'ileli'l-binâ'i ve'l-i'râb*, thk. Abdullah Nebhân, (Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1995), 1: 282; es-Suyûtî, *Hem'û'l-Hevâmi'*, 2: 241.

20 Bu vâvların sayısı hakkında kaynaklarda farklı bilgilerle karşılaşmak mümkündür. Ancak genel olarak bütün kaynaklarda olan vâvlardan bir kısmı şöyledir: Atıf vâvı, (أَوْ) manasına gelen vâv, (ب) harf-i ceri anlamındaki vâv, lâm-ı talil (لِ) anlamındaki vâv, isti'nafiye vâvı, ibtidâiyye vâvı, hâl vâvı, kasev vâvı, maiyyet vâvı, (رُبُّ) anlamına gelen vâv, ziyade vâvı, sekiz (semâniye) vâvı, müzekker çoğul zamiri vâv, müzekker çoğul alameti olan vâv, hatırlatma vâvı, inkar vâvı, çerirme vâvı bunlardandır. Bkz. Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî,

bir vâvın çeşidinin ne olduğu ise vâvdan sonra gelen kelimeye göre belirlenir. Vâvdan sonra gelen kelimenin i'râbı, lafzı ve bütün olarak cümle, bu vâvın tespit edilmesine yardımcı olur. Maiyyet vâvının da diğer vâvlardan ayırt edilmesi onun anlam alanının belirlenmesine katkı sağlar.

3. Vâvdan Sonra Vaki Olan İsmi Durumu

Vâvdan sonra vaki olan ismin durumu şöyledir:²¹

3.1. Mefûlü Maah Olarak Nasp Edilmesinin Vacip Olması

Bu durumda atıf yapılmasına manevî ve sinâî bir engel olduğundan atıf yapmak caiz değildir. Bundan dolayı atıf yapılırsa cümlenin anlamı bozulur. Manevi engele (سَافِرٌ حَلِيلٌ وَاللَّيْلُ) "*Halil gece olması ile birlikte gitti*" cümlesi örnek verilebilir. Burada atıf yapılması durumunda anlam bozulacağından (الليالِ) kelimesini mefûlü maah olarak nasp etmek vaciptir. Vâv harfi atıf, (الليالِ) kelimesi de ma'tûf kabul edildiği takdirde, (سافر) fiili (الليالِ) kelimesine nispet edileceğinden cümle (سَافِرٌ حَلِيلٌ وَسَافِرٌ اللَّيْلُ) "*Halil gitti ve gece gitti*" şeklinde olur ki bu da bozuk bir anlamdır.

Yine (رَجَعَ سَعِيدٌ وَطُلُوعَ الشَّمْسِ) "*Said güneşin doğmasıyla döndü*" cümlesinde vâvdan sonraki ismin mefûlü maah olarak nasp edilmesi vaciptir. Çünkü (طُلُوعَ الشَّمْسِ) ibaresi ma'tûf kabul edilirse anlam (رَجَعَ سَعِيدٌ وَرَجَعَ طُلُوعَ الشَّمْسِ) "*Said döndü ve güneş döndü*" şeklinde olur. Güneş dönemeyeceğine göre burada atıf yapmak anlamı bozar.

Sinâî engele ise (جئتُ وسليماً) "*Selim ile beraber geldim*" örnek verilebilir. Burada (سليماً) isminin atfı mümkün olmadığından mefûlü maah olarak nasp edilmesi vaciptir. Atıf yapılmasına vâvdan önce munfasıl bir zamirin olmaması engeldir. Eğer atıf yapılmak istenirse (جئتُ أنا وسليماً) şeklinde söylenmesi gerekir.

el-Cümel fi'n-nahv, thk. Fahrüddin Kabâve, (b.y.: Müessesetü'l- Risâle, 1995), 302-312; Ebû Muhammed Cemâlüddîn b. Hişâm el-Ensârî, *Muğni'l-lebîb*, thk. Mazin el-Mübârek ve Muhammed Alî Hamdullah, (Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1985), 2: 408; Hasan Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar* (Konya: Tekin Kitabevi, 1981), 137-138; İsmail Durmuş, "Vâv," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42: 575.

21 Vâvdan sonra vaki olan ismin durumu hakkında bkz. el-Ğalayîni, *Câmiu'd-durûsi'l-Arabiyye*, 3: 73; Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 2: 310; Muhammed Abdulaziz en-Neccâr, *Diyâu's-sâlik ilâ ev-dahi'l-mesâlik* (b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 2: 169.

3.2. Mef'ûlü Maah Olarak Nasb Edilmesinin Tercih Edilmesi

Bu tür durumlarda atıf yapılması caiz olmakla beraber mef'ûlü maah üzerine nasp edilebilir. Çünkü atıf yapmak, lafzî ve manevî ayıba neden olabilir. Lafzî ayıba örnek olarak (جئتُ وحالداً) "*Halit'le beraber geldim*" cümlesi verilebilir. Bu örnekte görüleceği gibi merfû muttasıl zamir üzerine atıf yapmak için merfû muttasıl zamir ile atıf vâvı arasına te'kîd için bir munfasıl zamir veya bir fasılanın girmesi gerekir. Eğer atıf yapılırsa (جئتُ أَنَا وحالداً) "*Ben ve Halit geldik*" şeklinde olur. Yine (أَكْرَمْتُكَ) örneğinde vâvdan sonraki ismin mef'ûlü maah olarak nasp edilmesi tercih edilir. Eğer vâv, atıf kabul edilirse vâv ile muttasıl zamir arasına mansûb munfasıl bir zamir getirmek gerekir. (أَكْرَمْتُكَ أَنْتَ وَسَعِيداً) gibi. Munfasıl zamirin vâvdan önce geldiğine şu ayet de örnek verilebilir:

قَالَ لَقَدْ كُنْتُمْ أَشْتُمْ وَأَبَاؤُكُمْ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ

"Dedi ki: 'Yemin olsun ki siz de, atalarınız da açık bir sapıklık içindesiniz."²²

Manevî ayıba örnek olarak (لَوْ تَرَكْتَ النَّاقَةَ وَفَصِيلَهَا لَرَضَعَهَا) "*Deveyi süttten kesilmiş yavrusuyla birlikte bırakırsan ondan süt emer*" verilebilir. Burada (فصيل) kelimesinin (الناقة) atfedilmesi halinde cümlenin anlamı (لَوْ تَرَكْتَ النَّاقَةَ وَتَرَكْتَ فَصِيلَهَا لَرَضَعَهَا) "*Deveyi ve süttten kesilmiş yavrusunu bırakırsan ondan süt emer*" şeklinde bozulacaktır. Bu sebeple vâvdan sonraki ismin mef'ûlü maah olarak nasp edilmesi daha doğru olmalıdır.

3.3. Bir Önceki İsmine Atfedilmesinin Vacip Olması

Eğer fiilde veya şibih fiilde iştirâk (ortaklık) anlamı varsa bu durumda atıf yapmak vacip olur. Çünkü fiil veya şibih fiilde iştirâk (ortaklık) anlamı olması onun taaddüdünü gerektirir. Bu durumda vâvdan sonra gelen ismin mef'ûlü maah olması mümkün olmazken kendisinden önceki isme atfedilir.²³ Mesela (تَمَاتَلِ النَّمْرُ وَالْفِيلُ) "*Kaplan ve fil dövüştü*", (إِخْتَصَمَ الْعَادِلُ وَالظَّالِمُ) "*Adil ve zalim düşman oldu*", (اتَّفَقَ التَّاجِرُ) "*Tacir ve üretici anlaştı*." Her üç örnekteki fiillerde ortaklık anlamı olduğundan dolayı işi yapan kişilerin taaddüdü gerekir. Çünkü tek başına savaş olmayaacağı gibi düşmanlık ve anlaşma da olmaz. Müşareket anlamı katan bu fiillerde vâvdan sonra gelen kelimenin ma'tûf olması vaciptir.

Vâvdan sonra gelen kelimenin atfında ma'tûf ve ma'tûfun aleyh arasında fiilde kesin bir ortaklığın olmasının yanında zamanda da ortaklık aranmaz. Mesela

22 Enbiya, 21/54.

23 Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 2: 311.

(نَسَبِي مُحَمَّدٌ وَصَالِحٌ فِي السَّفَرِ) “Mahmut ve Salih beni yolculukta benimle konuşmadı” cümlesinde fiilde tam bir ortaklığın olduğu görülür. Ancak burada zamanda ortaklık aranmaz. Mütekellimi yolculukta unutan Mahmut ve Salih aynı yolculukta da unutmuş olabilirler veya değişik yolculuklarda unutmuş olabilirler. Mütekellimin Mahmut ve Salih’i aynı anda zikretmesi, zamanda ortaklık aramayı gerektirmez. Ancak vâdan sonra gelen ismin mefûlü maah olması durumunda zamanda ortaklık şartı aranır. Bu durumda ise fiilde ortaklık şartı aranmaz.²⁴ Mesela (سَافِرَ الرَّحَالَةِ وَالصَّحْرَاءِ) “Kervan çöl boyunca gitti” cümlesinde zamanda ortaklık olduğu hâlde fiilde ortaklık yoktur. Çünkü çöl (الصحراء) sefere çıkmaz. Ama yolcular çölde yürüyecekleri için aynı zamanda gerçekleşir.

3.4. Bir önceki İsme Atfedilmesinin Tercih edilmesi

Vâdan sonra gelen ismin, bazen kendinden önceki isme atfedilmesi ya da mefûlü maah olması caizdir. Ancak atfın müşarekete delaleti daha güçlü olduğu için vâdan sonraki ismin kendinden önceki isme atfedilmesi tercih edilir. Mesela (بَالِغَ الرَّجُلِ وَالْحَدَائِقِ) “Adam ve oğlu (adam oğlu ile birlikte) misafire nezaketi abarttılar” cümlesinde (الْإِبْنِ) kelimesinin kendinden önceki (الرَّجُلِ) kelimesine atfedilmesi tercih edilir.

4. Mefûlü Maahın Amili

Mefûlü maahın amili hakkında nahiv âlimleri arasında ihtilaf vardır.²⁵ Basra ekolü ve onları takip edenler, mefûlü maahın amilinin kendisinden önce gelen fiil veya fiil gibi amel eden kelimeler (şibih fiil) olduğunu söylemiştir.²⁶ Nahivciler arasında en çok tercih edilen görüş de budur. Mesela (سِرْتُ وَالطَّرِيقَ) “Yol boyunca yürüdüm” cümlesinde (الطَّرِيقَ) mefûlü maahın amili (سَارَ) fiilidir. Yine (الرَّجُلِ سَائِرَ وَالْحَدَائِقِ), “Araç şoförü ile birlikte terkedilmiştir” (السَّيَّارَةَ مَتْرُوكَةً وَالسَّائِقَ), “Kaldırım boyunca yürümen hoşuma gider” (رُوِيْدَكَ) (يُعْجِبُنِي سَيْرِكَ وَالطَّوَارَ).

24 Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 2: 311.

25 Bu ihtilaflar hakkında bkz. Abdurrahman b. Muhammed Ebü'l-Berekât Kemâlüddîn el-Enbârî, *el-İnsâf fî mesâilî'l-hilâf beyne'n-nahviyyîn*, nşr. Mektebetü'l-'Asriyye, (b.y.: Mektebetü'l-'Asriyye, 2003), 1: 200; Ebü'l-Bekâ Muhibbüddîn Abdullâh b. el-Hüseyn el-Ukberî, *et-Tebyîn an mezâhibi'n-nahviyyîne'l-Basriyyîn ve'l-Kûfiyyîn*, thk. Abdurrahman el-Useymin, (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1986), 379; İbn 'Akil, *el-Musâ'id alâ teshilî'l-fevâid*, 1: 540; Ahmed b. Hüseyin İbnü'l-Habbâz, *Tevcihu'l-lüma'*, thk. Fâyiz Zekî Muhammed Diyâb, (Mısır: Dâru's-Selâm, 2007), 200; es-Suyûtî, *Hem'ul-hevâmi'*, 2: 238-240.

26 Ebü'l-Berekât el-Enbârî, *el-İnsâf fî mesâilî'l-hilâf beyne'n-nahviyyîn*, 1: 200.

والعاصِب) "Sinirine hâkim ol" örneklerinde amil sırasıyla ism-i fail, ism-i mefûl, mastar ve isim fiildir.²⁷ Basrallılara göre mefûlü maaktan önce gelen fiil her ne kadar aslında müteaddî olmasa da müteaddî gibi amel eder. Nasıl ki lazım bir fiil, hemze (أَخْرَجْتُ زَيْدًا), tad'îf (خَرَجْتُ الْمَتَاعَ) ve harf-i cer (خَرَجْتُ بِهِ) ile müteaddî oluyorsa burada mefûlü maah olan isim de vâv ile müteaddî olur.²⁸

Bunun dışında Kûfeliler'e göre mefûlü maah muhalefet²⁹ ile mansûbtur.³⁰ ez-Zeccâc'a (ö. 311/923) göre ise mefûlü maahın amili, kendisinden önce gelen ve mahzûf olan fiildir.³¹ Abdülkâhîr el-Cürcânî (ö. 471/1078-79) amil olan harfleri sıralarken (مع) manasında olan vâv harfinin de nasp eden harflerden olduğunu söylemiştir. Dolayısıyla el-Cürcânî'ye göre mefûlü maahın amili kendisinden önce gelen vâv harfidir.³² Son olarak Ahfeş'e (ö. 215/830) göre mefûlü maahın amili (مع)'dir ki bu oldukça zayıf bir görüştür.³³

5. Maiyyet Vâvının Arapçadaki Diğer Vâvlardan Ayrımı

Arapçada edat olarak vâv harfinin birçok çeşidi vardır. Bunların hepsini ayrıntılı olarak açıklamak çalışmamız sınırlarını aşacağından burada sadece maiyyet vâvı ile karışma ihtimali yüksek olan atîf vâvından bahsedeceğiz. Ayrıca az da olsa maiyyet vâvı ile karışma ihtimali olan isti'nâf ve hâl vâvını da birkaç cümle ile açıklayacağız.

Atîf Vâvı (Vâvu'l-Atf): Tekrar, gereksiz uzatmaları engellemek amacıyla birtakım edatlar kullanarak bir kelime veya cümlenin diğer bir kelime ve cümleye bağlanmasına atîf denir.³⁴ Bir başka deyişle atîf, i'râb konumundaki kelime veya cümle olan iki öğeyi, Basra ekolüne göre öncelik-sonralık şartı olmadan birbirine bağlamaya ve i'râb hükmünde ortak etmeye denir.³⁵ Atîf vâvı ise iki kelimeyi veya iki

27 Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 2: 308.

28 Ebü'l-Berekât el-Enbârî, *el-İnsâf fi mesâilil-hilâf beyne'n-nahviyyîn*, 1: 200.

29 Muhalefet, bir isme atfedilen fiilin o isimden sonra gelen başka bir isme atfedilmemesidir. Bu iki isim arasında (بل - لا - لكن) gibi edatlar kullanılır. (ما قام زيد لكن عمرو) gibi.

30 Ebü'l-Berekât el-Enbârî, *el-İnsâf fi mesâilil-hilâf beyne'n-nahviyyîn*, 1: 200.

31 Ebû Hayyân el-Endelüsî, *İrtişâfü'd-darab min lisâni'l-Arab*, 3: 1484.

32 Ebû Bekr Abdülkâhîr b. Abdurrahman b. Muhammed el-Cürcânî, *el-Cümel*, thk. Ali Haydar, (Dimeşk: Mektebetü Mecmau Lüğati'l-Arabiyye, 1982), 20.

33 Ebü'l-Berekât el-Enbârî, *el-İnsâf fi mesâilil-hilâf beyne'n-nahviyyîn*, 1: 201.

34 Halil İbrahim Kaçar, "Arapça'da Meânî (Semantik) Açısından Atîf Bağlama Edatları," *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16, sayı 2 (2012): 166.

35 İsmail Durmuş, "Vâv," 42: 525.

cümleyi aralarında bir sıra gözetmeyerek birbirine bağlayan harfe denir. Türkçede *ve, dahi, de, hem, yine* gibi manalara gelmekle beraber yerine göre virgül işareti ile de karşılık bulur.

Atıf vâvı çoğunlukla maiyyet vâvı ile karıştırılabilir. Bu ikisinin ayrımı şu kaideler tatbik edilerek elde edilebilir:

-Vâvdan sonra gelen kelime eğer ma'tûf ise atıf yapılmaya kuralına aykırı olmaması gerekir. Şöyle ki bir fiilde merfû muttasıl bir zamir veya gizli merfû bir zamir varsa ve atıf bu zamire yapılacaksa, bu durumda önce söz konusu muttasıl zamir, munfasıl bir zamirle te'kid edilir, atıf bu işlemde sonra yapılır. Mesela (تَجَوَّلْتُ وَسَلِيمًا) *"Selim ile birlikte botanik bahçesinde gezdik"* dediğimiz zaman buradaki vâvın, maiyyet vâvından başka bir şey olması mümkün değildir. Eğer buradaki vâv atıf olsaydı cümlenin (تَجَوَّلْتُ أَنَا وَسَلِيمًا فِي حَدِيقَةِ النَّبَاتَاتِ) *"Selim ve ben botanik bahçesinde gezdik"* şeklinde olması gerekirdi.

-Vâvdan sonra olan kelime eğer ma'tûf ise anlamın atfa müsait olması gerekir. Şöyle ki maiyyet vâvından sonra gelen kelimenin önceki kelimeye atfedilmesinin aklen ve manen doğru olmaması, vâvdan sonraki bu kelimenin mefûlü maah olduğunu gösterir. Bir başka deyişle vâvdan sonra gelen kelime ile öncesinde gelen kelimenin aynı fiilde ortak olmasının imkânsızlığı o kelimenin mefûlü maah olduğunu gösterir. Mesela (ذَهَبْتُ فَاطِمَةَ وَ طَلُوعَ الشَّمْسِ) *"Fatma güneşin doğması ile gitti"* örneğinde vâvın atıf vâvı kabul edilmesi aklen mümkün değildir. Eğer atıf kabul edilirse güneşin doğmasına *gitme* fiili atfedilmiş olacaktır ki bu da mümkün değildir. Dolayısıyla bu cümlenin anlamında atfa aykırılık olduğundan vâvdan sonra gelen kelimenin mefûlü maah olmaktan başka alternatif yoktur.

İsti'nâf Vâvı (Vâvu'l-İsti'nâfiyye): Vâv harfi, birbirine atfetme imkânı olmayan iki cümle arasında geldiğinde isti'nâf adını alır.³⁶ İsti'nâf, söze yeniden başlamak anlamındadır.³⁷ Bu vâvdan önce gelen cümle ile sonra gelen cümle arasında bir alaka yoktur.³⁸ Örneğin: (لِئُبَيْنَ لَكُمْ وَتَقَرُّ فِي الْأَرْحَامِ مَا نَشَاءُ) *"...ki size kudretimizi açıklayalım. Dilediğimizi belli bir zamana kadar rahimlerde bırakırız."*³⁹ Bu örnekteki vâv harfi isti'nâf vâvıdır. Eğer atıf vâvı olsaydı (تَقَرُّ) kelimesinin mansûb olması gerekirdi.⁴⁰

36 Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 137.

37 el-Halîl b. Ahmed, *el-Cümel fi'n-nahv*, 303.

38 Ebû Muhammed Bedruddîn b. Ali el-Mâlikî, *el-Cenâ'd-dâni fi hurûfi'l-me'âni*, thk. Fahrüddîn Kabâve ve Muhammed Nedîm Fâdîl, (Beyrut: Dâru'l-Kutûbi'l-İlmiyye, 1992), 163.

39 Hacc, 22/5.

40 İbn Hişâm el-Ensârî, *Muğni'l-lebib*, 470.

(مَنْ يُضِلِّ اللهُ فَلَا هَادِيَ لَهُ وَيَدْرُهمُ فِي طُغْيَانِهِم يَعْمَهُونَ) “Allah kimi saptırırsa artık ona doğru yolu gösterecek kimse yoktur. Allah onları azgınlıklar içinde bırakır ve onlar orada bocalayıp dururlar”⁴¹ ayetinde yine vâv harfinin atıf olması mümkün değildir. Çünkü vâv harfi atıf olsaydı (يَدْرُ) kelimesinin meczûm olması gerekirdi.⁴²

Hâl Vâvı (Vâvu'l-Hâl): Hâl cümlelerinin başında gelen vâv'dır. Bu vâv isim veya fiil olan hâl cümlelerinin başına gelerek ...halde, ...erak, ...arak gibi anlamlara gelir. Mesela (فَلَا تَجْعَلُوا لِلَّهِ أُنْدَادًا وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ) “Bildiğiniz halde Allah'a ortaklar koşmayın”⁴³ örneğinde (أَنْتُمْ تَعْلَمُونَ) ibaresinin başında gelen vâv, hâl vâvıdır.

6. Kur'ân-ı Kerim'de Mefûlü Maah

Mefûlü maahın Kur'ân-ı Kerim'de kullanılıp kullanılmadığı, nahivciler tarafından irdelenmiştir. Nahivcilerin büyük bir çoğunluğu, vâvdan sonra gelen mansûb ismin mefûlü maah olabileceğini kabul etmiştir. Ancak bunun yanında mefûlü maah olarak tespit edilen bir kelimenin kendisinden önceki zamir, isim veya ibareye atfının caiz olduğunu da ifade etmişlerdir. Sadece es-Suyûtî'nin (ö. 911/1505) *el-İtkan* adlı eserinde geçen bir rivayete göre Kur'ân'da mefûlü maah olmadığı ifade edilmişse de, es-Suyûtî, bu rivayetin hemen peşinden Kur'ân'da mefûlü maahın olduğunu ifade eden açıklamalarda bulunmuştur. Peşinden de üç ayrı ayette mefûlü maahın olduğunu ve bunların ilki ve en meşhurunun (... فَأَجْعُوا أَمْرَكُمْ وَشُرَكَاءَكُمْ...) “...ortaklarınızla beraber toplanın, ne yapacağınızı kararlaştırın...”⁴⁴ ayetindeki (شُرَكَاءَ) kelimesinin olduğunu söylemiştir. İkincisinin (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ...) “Ey inananlar! Kendinizi ve ailenizi koruyun...”⁴⁵ ayetindeki (أَهْلِيكُمْ) kelimesi olup, üçüncüsü ise (لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ) “İnkar eden kitap ehli ve müşrikler kendileri apaçık bir delil gelinceye kadar inanacak değillerdir” ayetinde (الْمُشْرِكِينَ) kelimesidir.⁴⁶ es-Suyûtî ve diğer nahivciler Kur'ân'da mefûlü maahın varlığını kesin olarak inkâr etmemişlerdir. Ancak mefûlü maah olarak tespit edilen kelimelerin başka şeylere de muhtemel olacağını söylemişlerdir. Bundan dolayı İbn Hişâm el-Ensârî (ö. 761/1360), *Muğ-*

41 Arâf, 7/186.

42 İbn Hişâm el-Ensârî, *Muğni'l-İlebbîb*, 470.

43 Bakara, 2/22

44 Yûnus, 10/71.

45 Tahrim, 66/5.

46 Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebi Bekr es-Suyûtî, *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahim, (Mısır: Hey'etü'l-Mısriyyeti'l-Âmme, 1974), 2: 333.

ni'l-lebîb adlı eserinde (لَمْ يَأْتِ فِي التَّنْزِيلِ بِبَيِّنٍ) “*Mefûlü maah, Kur’ân’da kesin olarak gelmedi*” ifadesini kullanmak zorunda kalmıştır.⁴⁷ Yani mefûlü maahın Kur’ân’da kesin olarak yer almadığını, mefûlü maah olarak değerlendirilen mansûb kelimelerin ma’tûf olmalarının da muhtemel olduğunu söylemiştir. Buna benzer bir ifadeyi de İbnü'l-Esîr (ö. 606/1210), *el-Bedî'* adlı eserinde kullanmıştır. İbnü'l-Esîr, Kur’ân’da mefûlü maah olarak bilinen kelimelerin başka şeylere de muhtemel olduğunu ifade etmiş ve (فَأَجْمِعُوا أَمْرَكُمْ وَشُرَكَاءَكُمْ) ayetini örnek vermiştir.⁴⁸

Muhammed Abdülhâlık Udeyme (ö. 1404/1984), *Dirâsâtün li uslûbi'l-Kur’âni'l-Kerim* adlı eserinde Kur’ân’da yirmi bir yerde mefûlü maah olduğunu tespit etmiştir.⁴⁹ Udeyme, İbn Hişâm el-Ensârî’nin kullanmış olduğu (لَمْ يَأْتِ فِي التَّنْزِيلِ بِبَيِّنٍ) “*Mefûlü maah, Kur’ân’da kesin olarak gelmedi*” şeklindeki ifadeyi yazdıktan sonra tespit ettiği ayetleri sıralamıştır. Buna göre müellif, tespit ettiği bu ayetlerde mefûlü maah olabileceğini ve mefûlü maah olarak tespit ettiği kelimelerin başka şeylere muhtemel olabileceğine işaret etmiştir. Udeyme’nin tespit ettiği mefûlü maah olan bu yirmi bir ayetin sayısının çoğalmasa mümkündür. Zira tespit ettiği bu ayetler dışında mefûlü maah üslubunun olduğu kabul edilen ayetlere benzer ayetler tarafımızca tespit edilmiştir.⁵⁰

7. Mefûlü Maahın Kur’ân-ı Kerim’deki Anlam Analizi

Mana bir bütün olarak kabul edilirse îrâb mananın bir cüzüdür. İrâb olmadan mananın doğru tespit edilmesi düşünülemez. Bundan dolayı bir ayette kelimenin îrâbının tespit edilmesi, o ayetin doğru anlaşılmasına katkı sağlayacağı kuşkusuzdur. Dolayısıyla ayetteki bir kelimenin mefûlü maah olduğu tespit edildikten sonra mefûlü maahın delalet ettiği anlamlar esas alınarak ayete Türkçe karşılık verilecektir. Bu da ayetin doğru anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Kur’ân’da az önce bahsedilen yirmi bir yerdeki mefûlü maahlar ile bunlara ek olarak tespit edilen mefûlü maahlara bakılınca bunların genellikle mefûlü maah olduğu kabul edilmekle beraber vâdan önceki müfred kelimeye ya da cümleye atfının da mümkün olduğu ifade edilmiştir. Gerek tefsir kaynaklarında gerekse

47 İbn Hişâm el-Ensârî, *Muğni'l-lebîb*, 470.

48 İbnü'l-Esîr, *el-Bedî' fi ilmi'l-Arabiyye*, 1: 175.

49 Bu ayetler için bkz. Muhammed Abdülhâlık Udeyme, *Dirâsâtün li uslûbi'l-Kur’âni'l-Kerim*, thk. Mahmûd Muhammed Şâkir, (Kahire: Dâru'l-Hadîs, ts.), 3: 495-499.

50 Bu ayetler şöyledir: Ali İmrân, 3/20; Enbiyâ, 21/71, Beyyine 98/1, Zari yât, 51/40, Enfâl, 8/14, Mâide, 5/36-59 vb.

nahivcilerin ele aldığı eserlerde bir kelimenin kesin olarak mefûlü maah olduğunu ifade eden bir ibare yoktur. Bu çalışmada Kur'ân'da mefûlü maah olma ihtimali olan birkaç ayet üzerinde duracağız ve bu ayetlerdeki mefûlü maahların delalet ettiği anlamları açıklayacağız.

7.1. Yunus, 10/71

وَأَنْتَ عَلَيْهِمْ نَبَأٌ نُوحٍ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ إِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكُمْ مَقَامِي وَتَذَكِيرِي بِآيَاتِ اللَّهِ فَعَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْتُ فَأَجْمِعُوا أَمْرَكُمْ وَشُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُنْ أَمْرُكُمْ عَلَيْكُمْ غُمَّةً ثُمَّ اقْضُوا إِلَيَّ وَلَا تُنظِرُونِ

“Onlara Nuh’un haberini oku! Hani O, kavmine, ‘Ey kavmim! Eğer benim aranızda bulunmam ve Allah’ın ayetlerini hatırlatmam size ağır geliyorsa, bilin ki ben sadece Allah’a dayanıp güveniyorum. O halde siz de ortaklarınızla birlikte toplanın ve ne yapacağınıza karar verin. Yapacağınız iş içinizde bir kaygı olmasın. Bana da mühlet vermeden ne yapmak istiyorsanız yapın.”

Ayette altı çizili olan kısımda vâvdan sonra gelen (شُرَكَاء) kelimesi mefûlü maah olarak kabul edilir.⁵¹ Ancak bunun yanında bazı kaynaklarda bu kelimenin (أَدْعُوا) gibi mahzûf bir fiilin mefûlü bihi olduğu da ifade edilmiştir.⁵² Bu iki ihtimal dışında (شُرَكَاء) kelimesinin (أَمْرُكُمْ) kelimesine atfedilmesi caiz olmaz.⁵³ Atıf yapıldığında anlam, (أَجْمَعْتُ أَمْرِي وَأَجْمَعْتُ شُرَكَائِي) “Kendi işim hakkında bir karar verdim ve ortaklarım hakkında bir karar verdim” şeklinde olur ki bu da ayetin mefhumuna aykırıdır. Çünkü bu ayette murad edilen –Allah en doğrusunu bilir- ortaklarla beraber karar verilmesidir.⁵⁴ Burada (أَجْمَعُ) kelimesi, *bir şeye karar vermek, azmetmek* anlamına gelir.⁵⁵ Bahsi geçen ortakların karar vermesi mümkün değildir. Nitekim

51 Bkz. Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl ez-Zeccâc, *Me’âni’l-Kur’ân ve i’râbüh*, thk. Abdülcelîl Abdüh Şelebî, (Beyrut: Alemü’l-Kutüb, 1988), 3: 27-28; İbn Ya’îş, *Şerhu’l-mufassal li Zemahşerî*, 1: 442; Ebû Muhammed Cemâlüddîn b. Hişâm el-Ensârî, *Şerhu şüzürü’l-zeheb fi ma’rifeti kelâmi’l-Arab*, thk. Abdülğani ed-Dakr, (Suriye: Şirketü’l-Müttahide li’t-Tevzî’, ts.), 309; Muhyiddîn b. Ahmed Mustafâ ed-Dervîş, *İ’râbu’l-Kur’ân ve beyânuhu* (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1994), 4: 227.

52 ez-Zeccâc, *Me’âni’l-Kur’ân ve i’râbüh*, 3: 27; Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî, *Câmiu’l-beyân ‘an te’vîli âyi’l-Kur’ân*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 2000), 15: 148; Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dineverî, *Te’vîlü müşkilî’l-Kur’ân*, thk. İbrâhîm Şemsuddîn, (Beyrut: Dâru’l-Kutübi’l-İlmiyye, ts.), 135.

53 İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu şüzürü’l-zeheb*, 309.

54 Ahmed b. Mustafa el-Merâğî, *Tefsîrü’l-merâğî* (Mısır, Mektebetü ve Matba’atü Mustafâ el-Bâbî el-Halebî ve Evlâdihî, 1946), 11: 136.

55 Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh el-Absî el-Ferrâ, *Me’âni’l-Kur’ân*, thk. Ahmed Yûsuf en-Necâtî-M. Alî en-Neccâr – Abdulfettâh İsmâil eş-Şelebî, (Mısır: Dâru’l-Mısıriyye, ts.), 1: 473; Ebû’l-Hasen Alî b. Faddâl el-Mücâşî el-Kayrevânî, *en-Nüket fi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, thk. Abdullah Abdulkâdir et-Tavîl, (Beyrut: Dâru’l-Kutübi’l-İlmiyye, 2007), 243.

Araplar, (أَجْمَعْتُ عَلَى) "İşime karar verdim" ve (أَقُولُ كَذَا وَكَذَا) "Şöyle şöyle demeye karar verdim" şeklinde ifadeler kullanır.⁵⁶

el-Hemedânî (ö. 643/1245), *el-Ferîd fi i'râbi'l-Kur'âni'l-mecîd* adlı eserinde (شُرَكَاء) kelimesinin üç şeyden dolayı mansûb olabileceğini ifade etmiştir. Bunlardan ilki mefûlü maah olmasından, ikincisi bu kelimedden önce mahzûf bir fiilin olmasından ve üçüncüsü ise (أَمْرُكُمْ) kelimesine atfedilmesindedir.⁵⁷

(شُرَكَاء) kelimesine fiil takdir edilmesinin yanında genel kanaat bu kelimenin mefûlü maah olmasıdır. ez-Zeccâc, (شُرَكَاء) kelimesinden önce gelen vâvin (مع) manasında olduğunu ve (شُرَكَاء) kelimesinin mefûlü maah olduğunu ifade etmiştir. Peşinden de el-Ferrâ'nın (ö. 207/822) dediği gibi fiil takdir edilmesinin yanlış olduğunu ifade etmiştir.⁵⁸ Dolayısıyla bu kelimenin mana bakımından mefûlü maah olması, fiil takdir edilmesi ya da önceki (أَمْرُكُمْ) kelimesine atfedilmesinden daha iyidir. Zira bazı tefsir kaynaklarında (شُرَكَاء) kelimesinden önce gelen vâv harfinin (مع) manasında olduğu ifade edilmiştir.⁵⁹

Kanaatimizce Yûnus sûresi 71. ayetinde vâvdan sonra gelen mansûb (شُرَكَاء) kelimesi, bahsi geçen diğer hususlara muhtemel olmakla beraber mefûlü maahtır. Mefûlü maah olarak kabul edildiğinde ise, "...siz de ortaklarınızla birlikte toplanın ve ne yapacağınızı kararlaştırın..." şeklinde meal verilebilir. Zira mefûlü maah birlikteliğe (musâhebe) delalet eder. Nitekim ülkemizde yapılan Kur'ân meallerinin bir kısmı bu kelimeye mefûlü maah olarak anlam verilmiştir. Mesela "...Artık siz de (bana) ne yapacağınızı ortaklarınızla beraber kararlaştırın ki..."⁶⁰ "...Siz de ortaklarınızı toplayıp ne yapacağınızı kararlaştırın..."⁶¹ "...Siz de ortaklarınızla beraber

56 Ebü'l-Hasen Saîd b. Mes'ade el-Mücâşî el-Belhî el-Ahfeş el-Evsat, *Me'âni'l-Kur'ân*, thk. Hedâ Mahmûd Karâa, (Kahire: Mektebetü'l-Hancı, 1990), 1: 376.

57 Bkz. el-Müntecab el-Hemedânî, *el-Ferîd fi i'râbi'l-Kur'âni'l-mecîd*, thk. Muhammed Nizâmeddîn el-Fetîh, (Medine: Dâru'z-Zaman li'n-Neşri ve't-Tevzî', 2006), 3: 405-406.

58 ez-Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbüh*, 3: 27.

59 Nâsirüddîn Ebü Saîd Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*, thk. Muhammed Abdurrahman el-Mar'aşlî, (Beyrut: Dâru l'hyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1997), 3: 119; Ebü'l-Berekât Hâfizüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî, *Medâriku't-tenzîl ve hakâikü't-te'vîl*, thk. Muhyiddin el-Bedîvî, (Beyrüt: Dâru'l-Kalem, 1998), 2: 33; Ebü Abdullah Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdir b. Abdullah ez-Zerkeşî, *el-Burhân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrâhîm, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1957), 3: 124.

60 Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin, *Kur'an-ı Kerim Meâlî* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006), 216.

61 Hayreddin Karaman ve dğr., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), 3: 123.

*toplanıp yapacağınız işi kararlaştırın...*⁶² gibi meallerde (شُرَكَاءَ) kelimesi mef'ûlü maah olarak değerlendirilmiştir. Ancak bazı meallerde (شُرَكَاءَ) kelimesine mef'ûlü maah olarak mana verilmemiştir. Mesela “...O halde, bana ne yapacağınıza karar verin ve bu iş için de Allah'a ortak koştuklarınızı da yardıma çağırın...”⁶³ şeklinde verilen meâlde, (شُرَكَاءَ) kelimesine el-Ferrâ'nın “*Meâni'l-Kur'ân*”ında tercih ettiği gibi (ادْعُوا) fiili takdir edilmiş ve o şekilde ayete meal verilmiştir. Yine bir başka mealde ise “...Siz ve Allah'a ortak koştuğunuz putlar bir araya gelin, (düşününün taşınının) kesin kararınızı verin...”⁶⁴ şeklinde meâl verilmiştir. Bu meâlden de anlaşılan (شُرَكَاءَ) kelimesi (أَمْرِكُمْ) kelimesine atfedilmiş ve o şekilde anlam verilmiştir.

7.2. Ra'd, 13/23

جَنَّاْتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا وَمَنْ صَلَحَ مِنْ آبَائِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ وَالْمَلَائِكَةُ يَدْخُلُونَ عَلَيْهِمْ مِنْ كُلِّ بَابٍ
“(İşte orası) Adn cennetleridir; oraya babalarından, eşlerinden ve çocuklarından iyi olanlarla birlikte girecekler, melekler de her kapıdan yanlarına girerler.”

Bu ayette vâdan sonra gelen (مَنْ), mef'ûlü maah olarak kabul edilmekle birlikte kendisinden önceki muzmer gaib cemi zamirine de (و) atfı caizdir.⁶⁵ Bu ayetteki (مَنْ) hakkında en-Nehhâs (ö. 338/950), *İ'râbu'l-Kur'ân*'ında “Bana göre –Allah en doğrusunu bilir- (مَنْ) merfû konumundadır ve cümlenin takdiri (مَنْ صَلَحَ مِنْ) ‘İşte onlar ve onların babalarından, eşlerinden ve çocuklarından iyi olanlara güzel bir yurt vardır’ şeklinde olur” demiştir.⁶⁶ Burada atfı yapılmasını uygun görenlere göre (يَدْخُلُونَهَا) fiilinin sonunda bitişen (ها) mef'ûlü bihi fasıladır. Dolayısıyla burada atfı yapılmasına engel yoktur.⁶⁷ Çünkü hatırlanacağı üzere merfû muttasıl zamire atfı yapılabilmesi için ma'tûf ile zamir arasına ya merfû munfasıl zamir ya da bir fasılanın girmesi gerekirdi.⁶⁸

Bu ayette (مَنْ) ism-i mevsûlü mef'ûlü maah olarak kabul edilmesi veya kendisinden önceki merfû muttasıl zamire atfedilmesi ayetin anlamında herhangi bir kar-

62 Süleyman Ateş, *Kur'an Kerim'in Yüce Meali* (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, ts.), 216.

63 Salih Akdemir, *Son Çağrı Kur'an* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015), 216.

64 Abdulkadir Şener ve diğer., *Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meâli* (İzmir: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2016), 216.

65 ez-Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbüh*, 3: 147; el-Hemedânî, *el-Ferîd fi i'râbi'l-Kur'âni'l-mecîd*, 3: 676; Derviş, *İ'râbu'l-Kur'ân ve Beyânuhu*, 5: 116.

66 Ebû Ca'fer en-Nehhâs Ahmed b. Muhammed b. İsmâil el-Murâdî el-Mısrî, *İ'râbu'l-Kur'ân*, thk. Abdülmün'im Halil İbrâhîm, (Beirut: Dâru'l-Kutübi'l-İlmiyye, 2000), 2: 223.

67 el-Hemedânî, *el-Ferîd fi i'râbi'l-Kur'âni'l-mecîd*, 3: 676.

68 İbn Mâlik el-Ensârî, *Şerhu'l-kâfiyetü's-şâfiye*, 3: 1244.

maşıklığa sebep olmamaktadır. Mefûlü maah olarak kabul edilmesi halinde aye-tin meali "...oraya babalarından, eşlerinden ve çocuklarından iyi olanlarla birlikte girecekler..." şeklinde olurken, ma'tûf kabul edilmesi halinde ise "...oraya onlar ve babalarından, eşlerinden ve çocuklarından iyi olanlar girecekler..." şeklinde ifade bulur. Dikkat edilirse birinci mealde söz konusu kişilerin, babaları, eşleri, çocukları ve iyi olanlarla birlikte aynı anda cennete girecekleri anlaşılır. Çünkü mefûlü maah zamanda ortaklık gerektirir. Ancak (من) kelimesinin ma'tûf olarak düşünülüp olduğu ikinci durumda ise söz konusu kişiler ile bahsi geçen grupların aynı anda girmeleri mümkünken farklı zamanlarda da cennete girmeleri düşünülebilir. Çünkü ma'tûf ve ma'tûf aleyh arasında zamanda birliktelik aranmaz. Ülkemizde yapılan meal-lerin büyük bir kısmında ise (من) ism-i mevsûlü mefûlü maah olarak çevrilmiştir.⁶⁹

7.3. Meryem, 19/68

قَوْرَبِكَ لَنَحْشُرَنَّهُمْ وَالشَّيَاطِينَ ثُمَّ لَنُحْضِرَنَّهُمْ حَوْلَ جَهَنَّمَ جِثِيًّا

"Rabbine yemin olsun ki, onları şeytanları ile birlikte mutlaka toplayacağız. Sonra onları mutlaka cehennemin etrafında diz üstü çöktüreceğiz."

Bu ayette (الشَّيَاطِينَ) kelimesi, mefûlü maah olmakla beraber kendisinden önceki mansûb muttasıl zamirine (هُمْ) atfı da caizdir.⁷⁰ Nitekim daha önce de ifade ettiğimiz gibi muttasıl zamire atfı yapılabilmesi için bu zamirin ya munfasıl bir zamirle te'kid edilmesi ya da araya bir fasılanın gelmesi gerekirdi. Ancak burada mansûb muttasıl zamir (هُمْ) herhangi bir munfasıl zamirle te'kid edilmemiştir. Bu sebeple (الشَّيَاطِينَ) kelimesi buradaki muttasıl zamire atfedilmeyip, mefûlü maah olması tercih edilir. Nitekim birtakım kaynaklarda (الشَّيَاطِينَ) kelimesinden önceki vâv harfinin (مع) manasında olduğu ve bu kelimenin mefûlü maah olduğu vurgulanmıştır.⁷¹ Dolayısıyla bu ayette vâvdan sonra gelen mansûb (الشَّيَاطِينَ) kelimesinin

69 Bu meâller için bkz. Hasan Basri Çantay, *Kur'ân- Hakîm ve Meâl-i Kerîm* (İstanbul: Dergah Ofset, 2011), 1: 371; Karaman ve dğr., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 3: 284; Akdemir, *Son Çağrı*, 251; *Kur'an*, Şener ve dğr., *Yüce Kur'an ve Açıklayıcı-Yorumlu Meâli*, 23; Altuntaş-Şahin, *Kur'an-ı Kerim Meâli*, 251; Mustafa Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Mealî Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2014), 290.

70 Bkz. Mahmûd b. Abdîrahîm Sâfi, *el-Cedvel fi i'râbi'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Beirut: Müessesetü'l-İmân, 1997), 16: 324; Derviş, *İ'râbu'l-Kur'ân ve beyânuhu*, 6: 132; Ahmed Ubeyd ed-De'âs ve dğr., *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Dimeşk: Dâru'l-Münîr ve Dâru'l-Fârâbî, 2004), 2: 248.

71 ez-Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbüh*, 3: 338; Ebü'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdilceb-bâr et-Temîmî es-Sem'ânî, *Tefsîrül-Kurân*, thk. Yâsir b. İbrâhîm ve Ganîm b. Abbâs b. Ganîm, (Riyad: Dâru'l-Vatan, 1997), 3: 306; Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemaşerî, *el-Keşşâf an hakâiki gavâmid'il-tenzil*, nşr. Dâru'l-Kütubi'l-Arabî, (Beirut: Dâru'l-Kütubi'l-Arabî, 1987), 3: 33; el-Hemedânî, *el-Ferîd fi i'râbi'l-Kur'âni'l-mecîd*, 4: 380.

mef'ûlü maah olarak kabul edilmesi, kendisinden önceki mansûb muttasıl zamire atfedilmesinden daha evla kabul edilir. Zira bu durumda, bu ayetteki söz konusu vâv, cümleye *birliktelik/beraberlik* anlamı katar ve bu ayete "...Onları şeytanlar ile beraber mutlaka toplayacağız..." şeklinde meal verilir. Binaen aleyh ayette söz konusu olan kişiler şeytanları ile birlikte dirileceklerdir. Ülkemizde yapılan birçok mealde de (الشَّيَاطِينِ) kelimesi mef'ûlü maah olarak kabul edilmiş ve ona göre ayete mana verilmiştir.⁷² Eğer bu ayetteki söz konusu vâv atıf kabul edilip (الشَّيَاطِينِ) kelimesi de kendinden önceki muttasıl (مَنْ) zamirine atfedilirse ayetin anlamı "... onları ve şeytanları mutlaka hasredeceğiz..." şeklinde olurdu.

7.4. Müddesir, 74/11

ذُرِّي وَمَنْ خَلَقْتُ وَحِيدًا

"Beni, tek olarak yarattığım kişi ile birlikte bırak."

Bu ayette geçen (مَنْ) kelimesinin başında gelen vâv, bazı kaynaklarda maiyyet vâvı olarak ifade edilmiş ve bu ibare mef'ûlü maah olarak kabul edilmiştir. Bunun yanında buradaki vâv harfi, atıf kabul edilip makablindeki yâ-ı mütekellime atfetmenin caiz olduğu da söylenmiştir.⁷³ Ancak ez-Zerkeşi (ö. 794/1392), burada atıf yapmanın yanlış olduğunu söyler. Çünkü atıf kabul edilirse sanki Allah peygamberine "*beni ve benim yarattıklarımı bırak*" gibi bir şey söylemiş olur. Hâlbuki burada murad edilen "*beni ve onu bırak başa başa bırak*" manasındadır.⁷⁴

Bu ayette üzerinde farklı görüşlerin olduğu tek kelime (مَنْ) değildir. Aynı şekilde (وَحِيدًا) kelimesi hakkında da farklı görüşler vardır. Dolayısıyla ayete anlam vermeden önce kısaca bunlardan da bahsetmekte fayda vardır. Burada (وَحِيدًا) kelimesi hâldir. Bu kelimenin amili, (خَلَقْتُ) ya da (ذُرِّي) emir fiili olması mümkündür. Zira ayete verilecek mana, hâlin amilinin tespit edilmesine bağlıdır. Eğer burada hâl olan

72 Bu meâllerden bir kısmı için bkz. Karaman ve dğr., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 3: 612; Akdemir, *Son Çağrı*, 308; Şener ve dğr., Altuntaş-Şahin, *Kur'an-ı Kerim Medlî*, 308; Mustafa Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, 354.

73 Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmâîl el-Murâdî el-Mısıri, *İ'râbü'l-Kur'ân*, thk. Abdülmü'im Halîl İbrâhîm, (Beyrut: Dâru'l-Kutûbi'l-İlmiyye, 2000), 5: 45; Ebü'l-Bekâ Muhibbüddin Abdullah b. el-Hüseyn el-Ukberî, *et-Tibyân fi i'râbil'l-Kur'ân*, thk. Ali Muhammed el-Becâvi, (b.y.: İsâ el-Bâbî el-Halebi ve Şirkâhu, ts.), 2: 1250; Derviş, *İ'râbu'l-Kur'ân ve Beyânuhu*, 10: 227; Sâfi, *el-Cedvel fi i'râbil'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 29: 150; Ebû Hilâl Ahmed b. Muhammed el-Harrât, *el-Müctebâ min müşkili i'râbil'l-Kurân* (Medine: Mecmau Melik Fehd, 2005), 4: 1385; ed-De'âs ve dğr., *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 3: 398.

74 ez-Zerkeşi, *el-Burhân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân*, 2: 199.

kelimenin amili (حَلَفْتُ) fiili kabul edilirse ayetin manası “Beni, tek başına (malsız ve evlatsız olarak) yarattığım kişi ile bırak” şeklinde olur. Ancak bu ayette hâlin amili (دَى) fiili kabul edilirse o zaman da ayete “Beni, yarattığım kişi ile baş başa bırak” ayete şeklinde anlam verilebilir.⁷⁵ Müfessirler burada söz konusu olan kişinin Mekkeli müşrik Velîd b. Muğire olduğu söylemektedirler.⁷⁶ Bu da göz önüne alınarak bu ayetin mefhumu iki şekilde yorumlanabilir: Birincisi, anasının karnında aciz ve tek başına yaratmış olduğum o şahsı (Velîd b. Muğire) benimle baş başa bırak, senin onunla bir işin yok, ben ona cezasını veririm, manasındadır. İkinci mefhumu ise, onu benimle baş başa bırak; ben onun cezasını veririm, anlamındadır.⁷⁷

Ayet hakkında verilen bilgiler de göz önüne alınarak vâdan sonra gelen (مَنْ), mefûlû maah olarak kabul edildiğinde ayete “Beni, tek olarak yarattığım kişi ile birlikte bırak” şeklinde anlam verilebilir. Ancak vâv atıf kabul edilip (مَنْ) kendinden önceki mütekellim yâsına atfedilirse o zaman ayete “Beni ve tek olarak yarattığım kişiyi bırak” şeklinde meal verilir. Ancak bu ikinci seçenек anlam açısından ayetin mefhumunu tam olarak yansıtmadığından ülkemizde yapılan meallerde tercih edilmemiştir.⁷⁸

Kur’ân-ı Kerim’de yapı olarak söz konusu ayet gibi iki ayet daha vardır. Bunlar (فَدْرَبِي وَمَنْ يُكْذِبْ بِهَذَا الْحَدِيثِ سَسْتَنْدِرْهُمْ مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ) “(Resulüm!) Bu sözü yalan sayanlar ile beni baş başa bırak. Biz onları bilmedikleri bir yönden adım adım helake yaklaştıracagız”⁷⁹ ayeti ile (وَدْرَبِي وَالْمُكْذِبِينَ أُولِي النَّعْمَةِ وَمَهْلَهُمْ قَلِيلًا) “Nimet içinde yüzen o yalan sayanlar ile beni baş başa bırak ve onlara biraz süre tanı”⁸⁰ ayetidir. Bu ayetlerin ilkinde (مَنْ يُكْذِبْ...) ibaresinden önce gelen vâv harfinin, maiyyet vâvi veya atıf olduğu ifade edilmiştir.⁸¹ İkincisinde ise (الْمُكْذِبِينَ) kelimesinden önce gelen

75 Bkz. ez-Zeccâc, *Me’âni’l-Kur’ân ve i’râbüh*, 5: 246; el-Hemedânî, *el-Ferîd fi i’râbi’l-Kur’âni’l-mecîd*, 6: 286.

76 Ebü’l-Hasen Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî, *Tefsîrû Mukâtil b. Süleyman*, thk. Abdullah Mahmûd Şahâte, (Beyrut: Dâru lhyâi’t-Türâs, 2002), 4: 491; et-Taberî, *Câmiu’l-beyân ‘an te’vîli âyi’l-Kur’ân*, 19: 23; Ebü’l-Hasan b. Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Vâhidî en-Nisâbüri, *Es-bâbu nüzüli’l-Kur’ân*, thk. İlsâm b. Abdulmuhsin el-Hümejdân, (Demmâm, Dâru’l-İslâh, 1992), 447; es-Suyûtî, *el-İtkân fi ulûmi’l-Kur’ân*, 4: 108.

77 Karaman ve dğr., *Kur’an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 5: 495.

78 Bu meâllerden bir kısmı için bkz. Karaman ve dğr. *Kur’an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 5: 493; Akdemir, *Son Çağrı*, 575; Şener ve dğr., Altuntaş-Şahin, *Kur’an-ı Kerim Meâlî*, 574; Öztürk, *Kur’an-ı Kerim Meâlî Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, 662.

79 Kalem, 68/44.

80 Müzemmil, 73/11.

81 Bkz. en-Nehâs, *İrâbu’l-Kur’ân*, 5: 11; Ebû Muhammed Mekki b. Ebî Tâlib Hammûs b. Muhammed el-Kaysî, *Müşkilü i’râbi’l-Kur’ân*, thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin, (Beyrut: Müessesetü’l-Risâle, 1985) 2: 751; el-Ukberî, *et-Tibyân fi i’râbil’-Kur’ân*, 2: 1235; el-Hemedânî, *el-Ferîd fi i’râbi’l-Kur’âni’l-mecîd*, 6: 201.

vâv harfinin yine atıf vâvı olması caiz olduğu maiyyet vâvı da olabileceği söylenmiştir.⁸² Dolayısıyla bu ayetlere de Türkçe karşılık verirken söz konusu mefûlü maah olan kelimelere *birliktelik/ beraberlik* anlamı verilebilir. Nitekim birinci ayette “*Sen bu sözü söyleyen söyleyenler ile beni baş başa (beraber/birlikte) bırak...*” şeklinde; ikinci ayete ise “*Sen varlık sahibi yalancılar ile beni baş başa (beraber/birlikte) bırak...*” şeklinde tercüme edilebilir.

7.5. Enbiya, 21/79

فَعَمَّئِنَّا هَا سُلَيْمَانَ وَكُلًّا آتَيْنَا حُكْمًا وَعَلَّمْنَا وَسَخَّرْنَا مَعَ دَاوُدَ الْجِبَالَ يُسَبِّحُونَ وَالطَّيْرَ وَكُنَّا فَاعِلِينَ

“Biz Süleyman’a hüküm vermeyi öğrettik. Biz onların her birine saltanat ve ilim verdik. Dâvûd ile beraber, Allah’a ibadet etmeleri için dağlar ve kuşları onun emrine amade kıldık. Bunları biz yaptık.”

Bu ayette vâvdan sonra gelen (الطَّيْرُ) kelimesinin (الْجِبَالُ) kelimesine atfedilmesi de mefûlü maah olması da caizdir.⁸³ Burada her iki durum da ayetin mefhumunu bozmamaktadır. Ancak mefûlü maah anlam bakımından daha kuvvetli olan atfın tercih edilmesi daha doğrudur. Zira atıf yapılmasına manevi ve sinâî bir engel yoktur. Nitekim yapılan meallerde de atıf tercih edilmiş ve ona göre anlam verilmiştir. Mesela “...Dâvûd ile birlikte tesbih etmeleri için dağları ve kuşları emrine amade kılmıştık...”⁸⁴ “...Dâvûd ile birlikte, Allah’ı tesbih etmeleri için dağları ve kuşları onun emrine verdik...”⁸⁵ meâllerinde (الطَّيْرُ) kelimesi (الْجِبَالُ) kelimesine ma’tûf olarak çevrilmiştir. Ancak (الطَّيْرُ) kelimesi mefûlü maah olarak kabul edildiğinde ayete “...Allah’ı tesbih etmeleri için dağları ile beraber kuşları onun emrine verdik” şeklinde anlam verilmesi mümkündür. Bu ayetin bir benzeri de Sebe, 34/10 ayettir:

وَلَقَدْ آتَيْنَا دَاوُدَ مِنَّا فَضْلًا يَا جِبَالُ أَوِّبِي مَعَهُ وَالطَّيْرَ وَأَلْنَا لَهُ الْحَدِيدَ

“Davud’a tarafımızdan bir üstünlük verdik. “Ey dağlar! Kuşların eşliğinde onunla beraber ibadet edin” dedik ve demiri ona yumuşattık.”

Bu ayette geçen (الطَّيْرُ) kelimesi bazı kaynaklarda mefûlü maah olarak kabul edilmektedir.⁸⁶ Ancak bunun yanında (الطَّيْرُ) kelimesinin üç farklı vechi olduğu da

82 en-Nehhâs, *İ'râbu'l-Kur'ân*, 5: 39; el-Mücâşî, *en-Nüket fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 522; el-Ukberî, *et-Tibyân fi i'râbil'l-Kur'ân*, 2: 1247; el-Hemedânî, *el-Ferîd fi i'râbil'l-Kur'âni'l-mecîd*, 6: 253.

83 el-Ukberî, *et-Tibyân fi i'râbil'l-Kur'ân*, 2: 923; el-Hemedânî, *el-Ferîd fi i'râbil'l-Kur'âni'l-mecîd*, :4 504; ed-De'âs ve dğr., *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 2: 293.

84 Akdemir, *Son Çağrı*, 327.

85 Altuntaş-Şahin, *Kur'an-ı Kerim Meâli*, 327.

86 ez-Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbüh*, 4: 243; Sâfi, *el-Cedvel fi i'râbil'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 22: 206.

ifade edilmiştir. Bunlardan ilki -Sibeveyh'e göre- (جِبَالٌ) kelimesinin mahalline⁸⁷ ma'tûf olmasıdır. İkincisi (الطَّيْرُ) kelimesinden önce mahzûf bir fiil takdir edilmesi ve sonuncusu ise -ki bu da el-Kisâî'ye göredir- (فَضْلًا) kelimesine atfıdır.⁸⁸

(الطَّيْرُ) kelimesinin i'râbı hakkında kaynaklar da geçen bilgiler dikkate alınınca bu kelimenin mefûlü maah olarak nasp edilmesinin caiz olduğu gibi kendinden önce bahsi geçen kelimelere atfedilmesi de caizdir. Ancak (الطَّيْرُ) kelimesi mefûlü maah olarak kabul edildiğinde bu ayete "...Ey dağlar! Kuşların eşliğinde onunla beraber ibadet edin' dedik..." şeklinde anlam vermek gerekir. Ülkemizde yapılan meallerin bir kısmında (الطَّيْرُ) kelimesi (جِبَالٌ) kelimesinin mahalline atfedilmiş ve ona göre ayet Türkçeye çevrilmiştir. Mesela "...Ey dağlar! Onunla birlikte teşbih edin. Ve ey kuşlar, siz de..."⁸⁹ ve "...Ey dağlar! Onunla birlikte Allah'ı yücelterek zikredin; Ey kuşlar siz de bu zikre katılın..."⁹⁰ çevirileri bu duruma örnek verilebilir. Ancak bazı çeviriler de (الطَّيْرُ) kelimesi mefûlü maah olarak çevrilmiştir. Buna da "...Ey dağlar! Kuşların eşliğinde onunla birlikte tespih edin..."⁹¹ ve "...Ey dağlar, kuşların da eşliğinde onunla birlikte Allah'ı tespih edin!..."⁹² çevirileri örnek verilebilir.

Sonuç

Mefûlü maah, atıf yapılması lafzen ve manen doğru olmayan, (مع) manasında, maiyyet vâvından sonra gelen mansûb, müfred isme denir. Bir kelimenin mefûlü maah olması için o kelimedede birtakım şartların olması gerekir. Bunlar mefûlü maahın amilinden sonra gelmesi, öncesinde bir cümle olması, mefûlü maahtan önce gelen vâv (و) harfinin (مع) manasında maiyyet vâvı olması ve mefûlü maahtan cümleye eklenen fazlalık (فَضْلًا) bir isim olmasıdır.

Vâvdan sonra gelen mansûb kelimenin, mefûlü maah olma ya da ma'tûf olma ihtimali bulunmaktadır. Vâvdan sonraki kelimenin durumuna göre bazen mefûlü maah olması vacipken bazen mefûlü maah olması tercih edilir. Bazen vâvdan sonraki kelimenin ma'tûf olması vacipken bazen ma'tûf olması tercih edilir.

87 Zira (جِبَالٌ) kelimesi nekra-i maksûde olup damme üzerine mebnidir. Mahallen ise mansûbttur. Bkz. Sâfi, *el-Cedvel fi i'râbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 22: 205.

88 el-Mücâşîi, *en-Nüket fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 397; el-Ukberî, *et-Tibyân fi i'râbil'l-Kur'ân*, 2: 1064; el-He-medâni, *el-Ferîd fi i'râbi'l-Kur'âni'l-mecîd*, 5: 280;

89 Karaman ve dğr. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 4: 415;

90 Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, 480.

91 Altuntaş-Şahin, *Kur'an-ı Kerim Meâli*, 428;

92 Akdemir, *Son Çağrı*, 428.

Mefûlü maahın amili hakkında nahivciler arasında ihtilaf çıkmıştır. Ancak en genel kanaat, mefûlü maahın amilinin kendisinden önce gelen fiil veya fiil gibi amel eden kelimeler (şibih fiil) olduğudur.

Mefûlü maahın Kur'ân-ı Kerim'de kullanılmadığına dair herhangi bir nahivic görüşü yoktur. Ancak bazıları mefûlü maah hakkında (لَمْ يَأْتِ فِي التَّنْزِيلِ بِبَيِّنَةٍ) “Mefûlü maah, Kur'ân'da kesin olarak gelmedi” şeklinde bir ifade kullanmışlardır. Buna bağlı olarak Kur'ân'da vâvdan sonra mefûlü maah olarak tespit edilen mahallen ya da lafzen mansûb kelimeler hakkında kesin olarak mefûlü maah denilmemiş, bu kelimelerin mefûlü maah olmaları yanında ma'tûf olma ihtimallerinin de olduğu ifade edilmiştir. Bu durumda mefûlü maahın ma'tûfa tercih edilmesi, vâvdan sonraki mansûb kelimenin delalet ettiği anlam, *birliktelik/beraberlik* olup meallerde buna dikkat edilmiştir.

Kaynakça

- Abbâs Hasan. *en-Nahvu'l-vâfi*. Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1974.
- Abdülkâhir el-Cürçânî, Ebû Bekr b. Abdurrahman b. Muhammed. *el-Cümel*, thk. Alî Haydar. Dimeşk: Mektebetü Mecmau Lüğati'l-Arabiyye. 1982.
- el-Ahfeş el-Evsat, Ebû'l-Hasen Saïd b. Mes'ade el-Mücâşii el-Belhî. *Meâni'l-Kur'ân*, thk. Hedâ Mahmûd Karâa. Kahire: Mektebetü'l-Hancı, 1990.
- Ahmed el-Hâşimî. *Cevâhiru'l-belâga*, thk. Yusûf es-Sümeylî. Beyrut: Mektebetü'l-'Asriyye, ts.
- Akdağ, Hasan. *Arap Dilinde Edatlar*. Konya: Tekin Kitabevi, 1981.
- Akdemir, Salih. *Son Çağrı Kur'an*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015.
- Altuntaş, Halil - Muzaffer Şahin. *Kur'an-ı Kerim Meâli*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006.
- Ateş, Süleyman. *Kur'an Kerim'in Yüce Meali*. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, ts.
- el-Beyzâvî, Nâsirüddîn Ebû Saïd Abdullâh b. Ömer b. Muhammed. *Envâru't-tenzil ve esrâru't-te'vil*, thk. Muhammed Abdurrahman el-Mar'aşlî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1997.
- Çantay, Hasan Basri. *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*. İstanbul: Dergah Ofset, 2011.
- ed-De'âs, Ahmed Ubeyd - Hümeydân, Ahmed Muhammed – el-Kasım, İsmâil Muhammed. *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Dimeşk: Dâru'l-Münîr ve Dâru'l-Fârâbî, 2004.
- Dervîş, Muhyiddîn b. Ahmed Mustafâ. *İ'râbu'l-Kur'ân ve beyânuhu*. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1994.
- ed-Dineverî, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe. *Te'vilü müşkili'l-Kur'ân*. İbrâhîm Şemsüddîn. Beyrut: Dâru'l-Kutübi'l-İlmîyye, ts.
- Durmuş, İsmail. “Vâv.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 42: 574-575. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Ebû Hayyân el-Endelüsî, Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf. *İrtisâfü'd-darab min lisâni'l-Arab*, thk. Recep Osman Muhammed. Kahire: Mektebetü'l-Hânicî, 1998.
- Ebû Hayyân el-Endelüsî, Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf. *et-Teyzil ve't-tekmil fi şerhi kitâbi'l-teshîl*, thk. Hasan Hindâvî. Riyâd: Dâru Kunûzi İşbîliyye, 2009.

- Ebü'l-Berekât el-Enbârî, Abdurrahman b. Muhammed Kemâlüddîn. *el-İnsâf fi mesâilil-hilâf bey-ne'n-nahviyyin*, nşr. Mektebetü'l-'Asriyye. b.y.: Mektebetü'l-'Asriyye, 2003.
- el-Ezherî, Hâlid b. 'Abdullah. *Şerhu't-tasrih 'ala't-tavdih*, thk. Muhammed Bâsil 'Uyûnu's-Suûd. Beyrut: Dâru'l-Kutûbi'l-İlmiyye, 2000.
- el-Ferâhidî, Ebû Abdurrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm. *el-Cümel fi'n-nahv*, thk. Fahrüddin Kabâve. b.y.: Müessesetü'l- Risâle, 1995.
- el-Ferrâ', Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh el-Absî. *Meâni'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Yûsuf en- Ne-câtî-M. Ali en-Neccâr – Abdulfettâh İsmâil eş-Şelebî. Mısır: Dâru'l-Mısıriyye, ts.
- el-Ğalayîni, Mustafa b. Muhammed Selîm. *Câmiu'd-durûsi'l-Arabiyye*. Beyrut: Mektebetü'l-'Asriyye, 1993.
- el-Harrât, Ebû Hilâl Ahmed b. Muhammed. *el-Müctebâ min müşkili i'râbi'l-Kurân*. Medine: Mecmau Melik Fehd, 2005.
- el-Hemedâni, el-Müntecib. *el-Ferid fi i'râbi'l-Kur'âni'l-mecid*, thk. Muhammed Nizâmeddin el-Fetih. Medine: Dâru'z-Zaman li'n-Neşri ve't-Tevzî', 2006.
- Hudayr, Muhammed Ahmed. *Kadâyâ'l-mef'ûl bihi 'inde'n-nuḥatî'l-Arab*. Mısır: Mektebetü'l-Ence-lü'l-Mısıriyye, 2003.
- İbn Akil, Ebû Muhammed Bahâüddîn Abdullah b. Abdirrahmân b. Abdillâh el-Hemedâni. *el-Musâ'id 'alâ teshîli'l-fevâid*, thk. Muhammed Kâmil Berekât. Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1980.
- İbn Hişâm el-Ensârî, Ebû Muhammed Cemâlüddîn. *Muğni'l-lebib*, thk. Mazin el-Mübârek ve Muham-med Ali Hamdullah. Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1985.
- İbn Hişâm el-Ensârî, Ebû Muhammed Cemâlüddîn. *Şerhu katri'n-nedâ ve belli's-sad*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1963.
- İbn Hişâm el-Ensârî, Ebû Muhammed Cemâlüddîn. *Şerhu şüzürül-zeheb fi ma'rifeti kelâmi'l-Arab*, thk. Abdülğanî ed-Dakr. Suriye: Şirketü'l-Müttahide li't-Tevzî', ts.
- İbn Mâlik, Ebû Abdillâh Cemâlüddîn Muhammed b. Abdullah et-Tâi el-Endelüsî el-Ceyyânî. *Şer-hu'l-kâfiyetü's-şâfiye*, thk. Abdülmün'im Ahmed Herîdî. Mekke: Merkezü Bahsî'l-İlmî ve İh-yâu't-Türâsi'l-İslâmî, 1982.
- İbn Ya'îş, Ebü'l-Bekâ Muvaffaküddin Ali b. Muhammed el-Esedî el-Halebî. *Şerhu'l-mufassal li'z-Zemah-şerî*, thk. Emîl Bedî'Ya'kûb. Beyrut: Dâru'l-Kutûbi'l-İlmiyye, 2001.
- İbnü'l-Esir, Ebü'l-Hasen İzzüddin Ali b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî. *el-Bedî fi il-mi'l-Arabiyye*, thk. Fethî Ahmed Aliyüddin. Mekke: Cami'tü Ümmü'l-Kurâ, 1999.
- İbnü'l-Habbâz, Ahmed b. Hüseyin. *Tevcihu'l-lüma'*, thk. Fâyiz Zekî Muhammed Diyâb. Mısır: Dâ-ru's-Selâm, 2007.
- İbnü's-Serrâc, Ebû Bekr Muhammed b. es-Ser'î Sehl. *el-Usûl fi'n-nahv*, thk. 'Abdu'l-Huseyn Fetlî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1996.
- Kaçar, Halil İbrahim. "Arapça'da Meânî (Semantik) Açısından Atıf Bağlama Edatları." *Cumhuriyet Üni-versitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16, sayı 2 (2012): 163-191.
- Karaman, Hayreddin – Mustafa Çağrırcı – İbrahim Kâfi Dönmez – Sadrettin Gümüş. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.
- el-Lubedî, Muhammed Samîr Necîb. *Mu'cemü Mustalahâtî'n-Nahviyye ve's-Sarfiyye*. Beyrut: Dâ-ru'l-Furkân, 1985.

- el-Mâlikî, Ebû Muhammed Bedruddîn b. Alî. *el-Cenâ'd-dâni fi hurûfi'l-me'âni*, thk. Fahrüddîn Kabâve ve Muhammed Nedîm Fâdil. Beyrut: Dâru'l-Kutûbi'l-İlmiyye, 1992.
- Mekkî, Ebû Muhammed b. Ebî Tâlib Hammûs b. Muhammed el-Kaysî. *Müşkilü i'râbi'l-Kur'an*, thk. Hâtîm Sâlih ed-Dâmin. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985.
- el-Merâğî, Ahmed b. Mustafa. *Tefsîrül-merâğî*. Mısır: Mektebetü ve Matba'atü Mustafâ el-Bâbî el-Halebî ve Evlâdihî, 1946.
- el-Mısırî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmâil el-Murâdî. *İ'râbü'l-Kur'an*, thk. Abdülmü'im Halil İbrâhîm. Beyrut: Dâru'l-Kutûbi'l-İlmiyye, 2000.
- Mukâtil b. Süleymân, Ebü'l-Hasen b. Beşîr el-Ezdi el-Belhî. *Tefsîrü Mukâtil b. Süleyman*, thk. Abdullah Mahmûd Şahâte. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâs, 2002.
- el-Mücâşî, Ebü'l-Hasen Ali b. Faddâl el-Kayrevânî. *en-Nüket fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, thk. Abdullah Abdulkâdir et-Tavîl. Beyrut: Dâru'l-Kutûbi'l-İlmiyye, 2007.
- en-Neccâr, Muhammed Abdulazîz. *Diya'us-sâlik ilâ evdahil-mesâlik*. b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- en-Nehhâs, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmâil el-Murâdî el-Mısırî. *İ'râbu'l-Kur'an*, thk. Abdülmün'im Halil İbrâhîm. Beyrut: Dâru'l-Kutûbi'l-İlmiyye, 2000.
- en-Nesefî, Ebü'l-Berekât Hâfîzüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd. *Medâriku't-tenzil ve hakâikü't-te'vil*, thk. Muhyiddîn el-Bedâvî. Beyrût: Dâru'l-Kalem, 1998.
- Öztürk, Mustafa. *Kur'an-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2014.
- Sâfi, Mahmûd b. Abdirrahîm. *el-Cedvel fi i'râbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Beyrut: Müessesetü'l-İmân, 1997.
- es-Sem'ânî, Ebü'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdilcebbar et-Temîmî el-Mervezî, *Tefsîrül-Kur'an*, Thk. Yâsir b. İbrâhîm ve Ganîm b. Abbâs b. Ganîm. Riyad: Dâru'l-Vatan, 1997.
- Sevinç, R. Resul. *Arapça'da Cümle Yapısı*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2011.
- Sibeveyhi, Ebû Bişr 'Amr b. Osman b. Kanber. *el-Kitâb*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn. Kahire: Mektebetü'l-Hânicî, 1988.
- es-Sîrâfi, Ebû Saîd el-Hasan b. Abdillâh b. Merzûbân. *Şerhu Kitâbi Sibeveyhi*, thk. Ahmed Hasan el-Medhelî ve Alî Seyyid Alî. Beyrut: Dâru'l-Kutûbi'l-İlmiyye, 2008.
- es-Suyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *Hem'u'l-hevâmi' fi şerhi cem'i'l-cevâmi'*, thk. Abdülhamîd el-Hindâvî. Mısır: Mektebetü'l-Tevfikîyye, ts.
- es-Suyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'an*, thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahim. Mısır: Hey'etü'l-Mısırıyyeti'l-Âmme, 1974.
- Şener, Abdulkadir – M. Cemal Sofuoğlu – Mustafa Yıldırım. *Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meali*. İzmir: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2016.
- et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî el-Bağdâdî. *Câmiu'l-beyân 'an te'vili âyil-Kur'an*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2000.
- Talû, Mehmet, *Sarf ve Nahiv İlmi*. İstanbul: Tereke Yayınları, 2012.
- 'Udeyme, Muhammed Abdülhâlik. *Dirâsâtün li uslûbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, thk. Mahmûd Muhammed Şâkir. Kahire: Dâru'l-Hadîs, ts.
- el-Ukberî, Ebü'l-Bekâ Muhibbüddîn Abdullah b. el-Hüseyn. *el-Lübâb fi 'ileli'l-binâ'i ve'l-i'râb*, thk. Abdullah Nebhân. Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1995.

- el-Ukberî, Ebü'l-Bekâ Muhibbüddîn Abdullah b. el-Hüseyn. *et-Tebyîn an mezâhibi'n-nahviyyine'l-Basriyyin ve'l-Kûfiyyin*, thk. Abdurrahman el-Useymin. Beyrut: Dâru'l-Ğarbî'l-İslâmî, 1986.
- el-Ukberî, Ebü'l-Bekâ Muhibbüddîn Abdullah b. el-Hüseyn. *et-Tibyân fi i'râbil'l-Kur'ân*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî. b.y.: İsâ el-Bâbî el-Halebî ve Şirkâhu, ts.
- el-Vâhidî, Ebü'l-Hasan b. Ahmed b. Muhammed b. Ali en-Nisâbûrî. *Esbâbu nüzüli'l-Kur'ân*, thk. İsam b. Abdulmuhsin el-Hümejdân. Demmâm, Dâru'l-İslâh, 1992.
- ez-Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl. *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbüh*, thk. Abdülcelil Abduh Şelebî. Beyrut: Alemü'l-Kutüb, 1988.
- ez-Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed. *el-Keşşâf an hakâiki gavâmidil'tenzil*, nşr. Dâru'l-Kutübi'l-Arabî. Beyrut: Dâru'l-Kutübi'l-Arabî, 1987.
- ez-Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. *el-Mufasssal fi sîn'ati'l-i'râb*, thk. Ali Bû Mulhim. Beyrut: Mektebetü'l-Hilâl, 1993.
- ez-Zerkeşî, Ebû Abdullah Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdullah. *el-Burhân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrâhîm. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1957.